

Acentenin Denkleştirme Talep Hakkı^(*)

Agency's Right to Request Equalization

Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Cemil ÜNAL^(**)

Öz:

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile daha önce öğretilen ve yargı kararlarında tanınan denkleştirme talebi kavramı ilk defa kanuni bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. Denkleştirme talebinin dayandığı maddi hukuk göz önünde bulundurulmak suretiyle, sözleşmede gözetilmesi gereken ücret dengesinin sağlanması ve oluşturulan müşteri çevresinin kendine özgü ekonomik değerinin devri nedeniyle doğan kazancın denkleştirilmesi düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Acentelik sözleşmesi özelinde, acentenin işçilik haklarından yararlanamaması ve müvekkile sunmuş olduğu yeni müşteri çevresi nedeniyle ileride hak edeceği ücreti kazanamayacak olması nedeniyle korunması gerektiği fikri, denkleştirme hakkı tanınmasında etkili olmaktadır. Çalışmamıza denkleştirme talep hakkı sadece acentelik sözleşmesi özelinde incelenecektir.

Anahtar Kelimeler:

Acente, Denkleştirme Talebi, Hakkaniyet, Müşteri Çevresi.

Abstract:

With the Turkish Commercial Code No. 6102, the concept of equalization request, which was previously discussed in the doctrine and recognized in judicial decisions, was legalized for the first time. Considering the substantive law on which the equalization request is based, the idea of ensuring the wage balance that must be observed in the contract and equalizing the profits arising from the transfer of the unique economic value of the customer circle created comes to the fore. In the case of an agency contract, the idea that the agency should be protected because it cannot benefit from labor rights and will not be able to earn the wage it deserves in the future due to the new customer environment it offers to the client, is effective in granting the right to equalization. In our study, the right to request equalization will be examined only in the context of the agency contract.

Keywords:

Agency, Equalization Request, Equity, Customer Circle.

^(*) Makale hakem denetiminden geçmiştir.

Makale Geliş Tarihi: 26.04.2024 - Makale Kabul Tarihi: 30.05.2024.

^(**) Başkent Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, Ticaret Hukuku Anabilim Dalı, Öğretim Üyesi, Ankara - Türkiye,

E-posta: acunal@baskent.edu.tr,

Orcid No: <https://orcid.org/0000-0003-1206-1946>.

GİRİŞ

Günümüzde sanayileşmenin artması ve dünyanın küresel bir pazar haline gelmesi nedeniyle, süregelen ticari uygulamalar, tacirlerin, işletme merkezinin dışında şube açmak ya da bağımlı tacir yardımcısı kullanmak yerine, acentelik gibi sürekli sözleşme ilişkileri aracılığıyla mal ve hizmet arzında bulunmayı tercih ettiğini göstermektedir. Ayrıca tacir, söz konusu pazarı iyi bilen, bağımsız bir işletmeye sahip olan acente gibi aracılık veya dağıtım faaliyetleri ile uğraşan gerçek ve tüzel kişiler aracılığıyla ürettiği mal veya hizmetleri satma ve pazarlama imkânı sağlamış olur.

TTK m.102/1'e göre acente, işletmeye bağlı bir hukuki konuma sahip olmaksızın, bir sözleşmeye dayanarak, belirli bir yer veya bölge içinde sürekli olarak ticari bir işletmeyi ilgilendiren sözleşmelerde aracılık etmeyi veya bunları o tacir adına yapmayı meslek edinen kimsedir. Acente, acentelik sözleşmesi süresince, kendisine bırakılan belirli bir yer veya bölge içinde ilgili çevreyi, müvekkilinin ürünlerine ve markasına bağlamak veya çevreyi genişletmek için çalışır. Bunun karşılığında da acente, acentelik ilişkisinin devamı süresince kendi çabasıyla veya aynı nitelikteki işlemler için kazandırdığı üçüncü kişilerle kurulan işlemler için de ücret isteyebilir (TTK m.113/1, c.1). Ayrıca acentelik sözleşmesinin bitiminden sonra kurulan işlemler sebebiyle acentenin ücrete hak kazanabileceğine ilişkin TTK m.113/3 hükmü ile acentenin denkleştirme talebine ilişkin TTK m.122 hükümler dikkate alındığında, TTK m.121/5 hükmünün de bir anlam ifade etmediğini söylemek mümkündür.¹

Acentenin faaliyetleri çerçevesinde, müşterilerin acenteye değil, acente tarafından satılan ya da pazarlanan ürüne ya da ürünün markasına bağlanması söz konusu olur. Acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra müşteriler, acentenin değiştiğini fark etmeksizin, alıştıkları mal veya hizmeti satın almaya devam ederler. Bunun sonucunda tacir, müşteri çevresinden tek taraflı olarak yararlanmış olur.² Başka bir deyişle, tacir, söz konusu müşteri portföyünden doğrudan veya yeni bir acente aracılığıyla yararlanmaya devam edebilirken acente, tacirin bu müşterilerle kuracağı müstakbel sözleşmeler bakımından herhangi bir ücret ya da komisyon isteyemez.³ Bu sebepten, acentenin faaliyet gösterdiği pazarda, kendi emekleriyle yarattığı ve ekonomik bir değere sahip müşteri çevresinden, aralarındaki sözleşmenin sona ermesi durumunda tek taraflı olarak yararlanmaya devam edecek olan müvekkil tacirin, acenteye hakkaniyete uygun bir karşılık ödemesi gerekir.⁴

¹ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. **TEKİN, Ufuk**: Türk Ticaret Kanunu m.121/5 Hükmüne İhtiyaç Var mıdır? BATİDER, Ankara 2018, C.34, S.1, s.176-177.

² **KARASU, Rauf**: Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na Göre Acentanın Denkleştirme Talebi, AÜHFĐ., Ankara 2008, C.57, S.4, s. 311.

³ **ARKAN, Sabih**: Ticari İşletme Hukuku, B.29, Ankara 2023, s.241; **KARASU**: s.288.

⁴ **ARKAN**: s. 241, **AYAN; Özge**: Acentenin Denkleştirme Talep Etme Hakkı, B.1, Ankara 2008, s. 97.

I. DENKLEŞTİRME TALEBİ KAVRAMI VE HUKUKİ NİTELİĞİ

A. Kavram

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu ile, daha önce öğretide ve yargı kararlarında⁵ yer alan denkleştirme talebi kurumu ilk defa kanuni bir düzenlemeye kavuşturulmuştur. TTK m.122'nin metin başlığında kurumu ifade etmek için "denkleştirme istemi" kavramı kullanılırken, TTK'nın 122. maddenin gerekçesinde "denkleştirme talebi" kavramının kullanıldığı görülmektedir. Öğretide denkleştirme talebi yasalasmadan önce, bu kurum için farklı kavramların da kullanıldığı görülmektedir. Bu kavramlara örnek olarak müşteri tazminatı,⁶ portföy akçası,⁷ portföy tazminatı,⁸ portföy hakkı⁹ verilebilir. Biz çalışmamızda acentenin talepte bulunması durumunda ödenmesi gereken bir miktar para söz konusu olduğu ve kanunda benimsenen ifade olması nedeniyle denkleştirme talebi kavramını kullanmayı tercih ediyoruz.

Denkleştirme talebinin dayandığı maddi hukuk göz önünde bulundurulmak suretiyle, sözleşmede gözetilmesi gereken ücret dengesinin sağlanması ve oluşturulan müşteri çevresinin kendine özgü ekonomik değerinin devri nedeniyle doğan kazancın denkleştirilmesi düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Denkleştirme hakkının tanınmasında hakkaniyet ilkesinin yeri büyüktür. Acentelik sözleşmesinin sona ermesi ile acente tarafından talep edilebilen denkleştirme hakkı, her ülkenin kendi ekonomik dinamiklerini gözeterek düzenlediği bir konudur. TTK'nın 122. maddesinin gerekçesinde, AB Yönergesinde yer alan, bu sebeple tüm AB üyesi devletlerin kanunlarında bulunan denkleştirme talebinin, Alman Ticaret Kanununun (HGB) 89b maddesinde "*Ausgleichsanspruch*" ve İsviçre Borçlar Kanunu (OR) 418u maddesi hükümlerine "*Entschädigung für Kundschaft*" benzer şekilde düzenlendiği de ifade edilmiştir.

Acentelik sözleşmesi açısından, acentenin işçilik haklarından yararlanamaması ve müvekkile sunmuş olduğu yeni müşteri çevresi nedeniyle ileride hak edeceği ücreti kazanamayacak olması nedeniyle korunması gerektiği fikri, denk-

⁵ Y.11.HD 20.06.1996, E.1996/2084, K. 1996/4544; Y.11.HD 20.06.1996, E.1996/669, K. 1996/9192 (**Kazancı İçtihat Bilgi Bankası**) Erişim Tarihi 05.03.2024.

⁶ **KAYIHAN, Şaban**: Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi, Ankara 2011, s.157; **ALIŞKAN, Murat / GENÇTÜRK, Muharrem**: Acentenin Komisyon Hakkı, Özellikle TTK'nın 129. Maddesine Göre Komisyon Hak Kazanma Anı Bakımından Aracı Acente ile Sözleşme Yapan Acente Arasında Fark Olup Olmadığı Sorunu, Tekinalp'e Armağan, C.1, İstanbul 2003, s.19.

⁷ **TEKİNALP, Ünal**: Türk Hukukunda Acentenin Portföy Akçası Talebi, Bozer'e Armağan, Ankara 1996, s.1.

⁸ **ÜLGEN, Hüseyin / HELVACI, Mehmet / KAYA, Arslan / NOMER ERTAN, N. Füsün**: Ticari İşletme Hukuku, B.8, İstanbul 2023, s.570.

⁹ **İMREGÜN, Oğuz**: Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri, İstanbul 2004, s.171; **TOPÇUOĞLU, Metin**: Rekabet Hukuku Açısından Acentelik ve Dağıtım Sözleşmeleri, B.1, Ankara 2006, s.24.

leştirme hakkı tanınmasında etkili olmaktadır.¹⁰ Denkleştirme talep etme hakkı, genellikle hakkaniyet ve emek ilkeleri ekseninde oluşturulmuş; bir tarafta kayıp varken, diğer tarafta kaybedenin emeğine dayalı devam eden bir menfaat söz konusu olduğundan, bu kazanç ve kaybın dengelenmesi için tanınan bir imkân, bir karşılık olarak nitelendirilmiştir.¹¹

B. Hukuki Niteliği

Denkleştirme talebi, acentenin kurduğu müşteri çevresinden sözleşme ilişkisinin bitiminden sona artık yararlanamayacak olması nedeniyle uğradığı kayıp ile müvekkilin aynı müşteri çevresinden sözlenmenin sona ermesinden sonra da yararlanmaya devam etmesi nedeniyle elde ettiği kazancın denkleştirilmesi için yapılan taleptir. Çünkü burada söz konusu olan, sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmemesinden dolayı uğranılan zararın tazmini değil, tacirin işletmesine ve/veya markasına bağlanan müşterilerden elde edilen kazanç sebebiyle, aralarındaki sözleşme ilişkisinin sona ermesiyle bu müşteri çevresinden artık menfaat elde edemeyecek olan acenteye bir pay verilerek menfaat denkleştirilmesi yapılmasıdır.¹²

Bu bakımdan denkleştirme talebi, hukuki niteliği itibariyle saf bir tazminat talebi olmayıp, acenteye özgü bir hak, bir karşılık niteliğindedir. Çünkü tazminat hakkı için gerekli olan şartlardan kusur ve zarar şartları denkleştirme talebi için aranmamaktadır. Hatta acentelik sözleşmesi, sürenin dolması, hastalık veya yaşlılık gibi sebeplerden dolayı sona erse bile müvekkilden istenebilmektedir.¹³ Bundan dolayı, burada sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi yüzünden uğranılan zararın giderilmesinden ziyade, sözleşme sonrasında acente açısından bozulan dengenin denkleştirilmesi amaçlanmaktadır.¹⁴

Acentenin denkleştirme talebinde bulunabilmesi, sebepsiz zenginleşme hükümlerine de dayandırılmaz. Her ne kadar müvekkilin acentenin bulduğu müşterilerle sözleşmenin sona ermesinden sonra da önemli menfaatler elde etmesi,

¹⁰ **AYAN:** s.99, **BÜYÜKALP SARIÖZ, İpek:** Denkleştirme Talebinin Hukuki Niteliği ve Kanunlar İhtilafı Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir 2019, C.21, S.2, s.530.

¹¹ **AYHAN, Rıza / ÇAĞLAR, Hayrettin / ÖZDAMAR, Mehmet:** Ticari İşletme Hukuku, B.15, Ankara 2022, s.587; **ŞAHİN, Adem:** Acentelik Sözleşmesinin Kısmi Sona Ermesi Halinde Denkleştirme İstem Hakkı, MÜHFHAD., (Cevdet Yavuz'a Armağan), İstanbul 2016, C.22, S.3, s.2534; **CAN, Ozan:** 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Acentelikle İlgili Hükümlerinin Değerlendirilmesi, MÜHFHAD., İstanbul 2012, C: 18, S: 2, s.87; **CAN, Ozan:** Acentenin Denkleştirme İstemine ve Rekabet Yasağı Anlaşmasına İlişkin Hükümlerin 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 103(1). Maddesinde Sayılanlar Hakkında Uygulanırlığı, HÜHFD., C: 2, S: 1, s. 30.

¹² **KARASU:** s. 288.

¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. **KARAMANLIOĞLU, Argun:** Acentenin Hastalık veya Yaşlılık Gereğiyle Acentelik Sözleşmesini Feshetmesi Halinde Denkleştirme İsteminin Durumu, İKÜHFD, 2017, C: 16, S: 2, s.146; **AYAN:** s. 103.

¹⁴ **KARASU:** s. 288-289.

müvekkil lehine bir zenginleşme, acentenin sözleşmenin sona ermesinden dolayı ücret alamaması ise, acente aleyhine bir fakirleşme olarak görülse bile, TBK m.77 vd. hükümlerinde öngörülen sebepsiz zenginleşme şartları denkleştirme talebi bakımından eksiktir. Zira denkleştirme talebinde geçersiz, gerçekleşmemiş veya tamamen sona ermiş bir sebebe dayanarak taraflardan biri diğeri aleyhine zenginleşmemektedir. Aksine zenginleşme diğeri tarafın belli ölçüde çabasına dayanmaktadır.¹⁵

Ayrıca denkleştirme talebinin, tamamen acentenin müvekkil karşısında sosyal ve mali durumunun iyileştirilmesi gibi bir amacının olduğunu söylemek de güçtür. Zira acentenin talepte bulunabilmesi için müvekkile göre daha düşük mali imkânlarla sahip olması gibi bir şart TTK m.122'de belirtilmemiştir. Bu yüzden hükümde belirtilen şartlar yerine getirildikten sonra mali açıdan müvekkile göre daha iyi durumda olan acentenin de denkleştirme talebinde bulunabilmesi mümkündür.¹⁶ Bundan dolayı da acentenin sosyal durumunun iyileştirilmesi düşüncesinden çok, acentelik faaliyetlerinin karşılığı bir ödeme yapıldığı söylenebilir.¹⁷

Nitekim TTK m.122'nin gerekçesinde de, amacı ve niteliği tartışmalı olan denkleştirme talebinin, klasik anlamda bir malvarlığı zararının giderilmesi olarak anlaşılamayacağı belirtilmiştir. Zira denkleştirme talep hakkı, kanun sistematığı açısından, acentelik sözleşmesinin sona ermesine bağlı sonuçlardan biri olarak düzenlenmektedir. Bu bakımdan, esasen sözleşme temelli bir talep hakkı konusudur.¹⁸

Denkleştirme talebi, acentenin sözleşme ilişkisinin bitiminden sonra müşteri çevresinden elde edemeyeceği kazancın, sözleşme ilişkisinin bitiminden sonra müvekkilin aynı müşterilerden elde ettiği kazanç ile denkleştirilmesi için acenteye tanınan haktır.¹⁹ Bu hak ile sözleşme yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi yüzünden uğranılan zararın giderilmesinden ziyade sözleşme sonrasında acentenin mahrum kaldığı kazancın denkleştirilmesi amaçlanmaktadır.²⁰

Sonuç olarak, denkleştirme talebi; kanunda öngörülen şartların bulunması durumunda, tarafların sözleşmeye bu konuda özel bir hüküm koymalarına veya

¹⁵ **KAYA, Mustafa İsmail:** Acentelik Hukuku, B.2, Ankara 2022, s.351-352; **TUNÇOL, İbrahim:** Türk Ticaret Kanunu'na Göre Acentenin Denkleştirme İstemi, İBD., İzmir 2016, C: 81, S: 1, s. 118. **BADAK AYBAR, Zehra:** 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda Denkleştirme İstemi, İTÜSBD., İstanbul 2013, C: 12, S: 24, s.171; **BÜYÜKALP SARIÖZ:** 543-544; **ŞAHİN:** s.2535.

¹⁶ **KARASU:** s.293; **BÜYÜKALP SARIÖZ:** s.531-532.

¹⁷ **KAYA:** s.352.

¹⁸ **BÜYÜKALP SARIÖZ:** s. 544.

¹⁹ **HATİPOĞLU, Ayşe Gül:** Acentelerin Denkleştirme İsteminin Belirlenmesinde Gelirin Tespiti ve Muhasebeleştirme Sorunu: Çözüm Önerisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2012, C: 22, S: 2, s.179.

²⁰ **AYHAN / ÇAĞLAR / ÖZDAMAR:** s.587; **KARASU:** s. 288; **ÜLGEN / HELVACI / KAYA / NOMER ERTAN:** s.570.

sözleşmede bu haktan feragat edildiğini kararlaştırmalarına bağlı olmaksızın, devletin sosyal ve ekonomik politikaları gereği acente gibi ticaret hayatında yer edinen kişilere tanıdığı, sözleşmenin sona ermesine bağlı olarak doğan kendine özgü bir talep hakkı olup; kaynağı, acentelik gibi sözleşmeye dayalı bir ilişkidir.

II. DENKLEŞTİRME TALEBİNİN ŞARTLARI

TTK m.122/5 hükmüne göre, denkleştirme talebine ilişkin hüküm, hakkaniyete aykırı düşmedikçe, tek satıcılık ile benzeri diğer tekel hakkı veren sürekli sözleşme ilişkilerinin sona ermesi halinde de uygulanır. Bu hüküm ile konu hem acenteler hem de diğer tekel hakkı veren sürekli sözleşme ilişkileri bakımından çözüme kavuşturulmuştur.²¹ Acente ve tek satıcılık sözleşmeleri dışında, tekel hakkı tanıyan franchise, marka lisansı sözleşmeleri de denkleştirme talebinin uygulanabileceği sözleşmeler arasında değerlendirilmektedir.²² Bundan dolayı denkleştirme isteminde bulunan taraf ilk olarak davalı ile arasındaki sözleşme ilişkisinin varlığını ve bu sözleşmenin hukuki niteliğini ortaya koymak zorundadır.²³

A. Sözleşmenin Sona Ermesi

Denkleştirme talebinin ileri sürülebilmesi için öncelikle geçerli bir acentelik sözleşmesinin bulunması ve bu sözleşmenin sona ermiş olması gerekmektedir. Bu şart aynı zamanda bir ön şartı niteliğindedir. Bu açıdan sözleşmenin hangi nedenle sona ermiş olduğunun da hiçbir önemi yoktur.²⁴ Ancak sona erme sebeplerinin denkleştirme talebi açısından tamamen önemsiz olduğu da söylenemez. Zira TTK m.122/3'deki bazı sona erme durumlarında denkleştirme isteminde bulunulamamaktadır. TTK m.122/3 hükmüne göre, iki özel sona erme durumunda: i) sözleşmeyi acentenin, müvekkilin, feshi haklı gösterecek bir eylemi olmadan sona erdirdiği durumlarda, ii) sözleşmeyi, müvekkilin, acentenin kusuru sebebiyle ve haklı sebeplerle sona erdirdiği durumlarda, söz konusu talep ileri sürülememektedir. Aynı şekilde sona erme şekli ve sebebi denkleştirmenin ödenmesinin hakkaniyete uygunluğu açısından da önemlidir.²⁵

²¹ **BÜYÜKALP SARIÖZ:** s.544-545.

²² **KALENDER, Emre:** Acentenin Denkleştirme Talep Hakkına İlişkin TTK m.122'nin, Marka Lisansı Alana Uygulanıp Uygulanamayacağı, İÜHFD., Malatya 2017, C: 8, S: 1, s. 94 vd.; **KARASU:** s. 310 vd. **BÜYÜKALP SARIÖZ:** s.545.

²³ Örneğin Yargıtay, 2019 tarihli bir kararında, davacının denkleştirme istemini taraflar arasında acentelikten doğan veya tek satıcılık ile benzeri diğer tekel hakkı veren sözleşme ilişkisi bulunduğunu ispat edemediği gerekçesiyle reddeden ilk derece mahkemesinin kararını onamıştır. 19.HD, 18.09.2019, E.2019/2802, K.2019/4398; **YILDIZ, Burçak:** Acentenin Denkleştirme İstemi Hakkındaki Yargı Kararlarına İlişkin Bazı Değerlendirmeler, İÜHFD, Malatya 2022, C.13, S.2, s.537.

²⁴ **ARKAN:** s.244.

²⁵ **KAYA:** s.355.

Sözleşmenin geçerli bir şekilde kurulması ve acentenin bu sözleşme ilişkisi içerisinde kendisine denkleştirme hakkını sağlayacak faaliyetlerde bulunmuş olması gerekmektedir. Acentelik ilişkisi dışında müvekkile sağlanan menfaatlerden dolayı oluşan artı değerler denkleştirme talebinin konusunu oluşturmaz.²⁶

Denkleştirmenin talep edilemeyeceği durumları düzenleyen TTK m.122/3'ün gerekçesinde tarafların bu düzenlemenin aksini kararlaştırabilecekleri belirtilmiştir. Buna göre taraflar acentelik sözleşmesinin TTK m.122/3'teki yollarla sona ermesi durumunda dahi, denkleştirme talep edilebileceği konusunda anlaşabilirler. Denkleştirme talep edilebilmesi için sözleşmenin sona erdiğini ispat yükü, davacı acentededir. Ancak davalı, sözleşmenin TTK m.122/3 hükümündeki yollarla sona ermiş olduğunu iddia ediyorsa, anılan sona erme sebeplerinin gerçekleştiğini ispat etmelidir. Eğer somut uyuşmazlıkta davalı müvekkil bu yönde bir iddia ileri sürmüştü, örneğin sözleşmeyi acentenin kusuru sebebiyle ve haklı sebebe dayanarak feshettiğini iddia etmişse, denkleştirme istemine hükmedilmesinden ve hesaplama geçilmesinden önce söz konusu durum açıklığa kavuşturulmalıdır.²⁷

1. Fesih ile Sona Erme

Fesih hakkı, sözleşmenin iki tarafınca da kullanılabilir. Sözleşmenin belirli ya da belirsiz süreli olması, bu hakkın kullanımı bakımından bir farklılık oluşturmaz. TTK m.121/1 uyarınca belirsiz bir süre için yapılmış olan acentelik sözleşmesini, taraflardan her biri üç ay önceden ihbarda bulunmak şartıyla feshedebilir. Sözleşme belirli bir süre için yapılmış olsa bile haklı sebeplerden dolayı her zaman fesih olunabilir. Kanunda öngörülen üç aylık süre zarfında acentelik sözleşmesi devam edeceği için, acente bu süre için ücret talep edebilir. Denkleştirme talebi ancak üç aylık sürenin sona ermesinden sonra ileri sürülebilir ve bu süreden sonraki dönem için hesaplanabilir. TTK m.121/4'e göre haklı bir sebep olmadan veya üç aylık ihbar süresine uymaksızın sözleşmeyi fesheden taraf, başlanmış işlerin tamamlanmaması sebebiyle diğer tarafın uğradığı zararı tazmin etmek zorundadır. Bu durumda da sözleşme fesholmuş kabul edilir ve fesihden itibaren denkleştirme talebinde bulunulur.

Sözleşmenin acente tarafından feshedilmesi durumunda, ancak haklı bir feshin varlığı halinde denkleştirme talebi ileri sürülebilir. Müvekkilin feshi haklı gösterecek bir davranışta bulunması, acentenin feshine haklılık kazandıracaktır. Acentenin feshinin haklı olması için müvekkilin davranışının hukuka aykırı veya

²⁶ AKIN, İrfan: Acentenin Denkleştirme Hakkı ve Alman Hukukundaki Yeni Gelişmeler, AÜHF., Ankara 2013, C. 62, S. 3, s.615.

²⁷ 11.HD, 21.02.2018, E.2016/7089, K.2018/1278; YILDIZ: s.539.

kusurlu olması gerekmemektedir. Ortalama bir insanın objektif kriterler çerçevesinde müvekkilin davranışları sonucu gerçekleşen feshi haklı görmesi, acentenin feshinin haklı olduğu anlamına gelecektir.²⁸ Bu durumda acentenin, müvekkilin davranışlarının sözleşmenin feshini haklı kıldığını ispatlaması gerekmektedir.²⁹

Acentenin denkleştirme talebinde bulunabilmesi için, müvekkilin acentelik sözleşmesini, acentenin kusurundan dolayı feshetmemiş olması gerekmektedir. Acentenin kusurlu davranışları sonucu sözleşmenin feshedilmesi durumunda, acente kendi kusuruna bağlı bu fesihden dolayı denkleştirme talebinde bulunamaz. Bu durumda hakkaniyet ilkesi, acenteye denkleştirme ödenmesine engeldir. Ancak müvekkilin haklı bir neden olmaksızın sözleşmeyi feshetmesi durumunda, acentenin denkleştirme talebi gündeme gelebilir.

2. Kendiliğinden Sona Erme

Acentelik sözleşmesinin acentenin ölümü, iflası veya ehliyetini kaybetmesi gibi nedenlerle kendiliğinden sonra ermesi halinde acente, denkleştirme talebinde bulunabilir. Acentenin ölümü veya ehliyetini kaybetmesi gibi durumlarda, herhangi bir kusur değerlendirmesi yapmaksızın acentenin denkleştirmeye hak kazandığı söylenebilir. Sözleşmenin müvekkil tarafından acentenin iflası gerekçe gösterilerek feshedilmesi, doğrudan denkleştirme talep hakkını ortadan kaldırmamaktadır. Çünkü acente ancak kendisinin kusuru sebebiyle müvekkil tarafından sözleşmenin haklı nedenlerle feshedilmesi halinde, denkleştirme talebinde bulunamaz.³⁰

3. Sözleşmenin Devri

Acentelik sözleşmesinin devri, müvekkilinin onayı ile acentenin sözleşmeden kaynaklanan bütün hak ve borçlarını üçüncü bir kişiye devretmesidir. Devir anlaşması ile üçüncü kişi acentenin yerine sözleşmeye dahil olur ve acentenin müvekkil ile sözleşme ilişkisi sona erer. Sözleşmenin devrinin bir menfaat karşılığında yapıldığı kabul edilirse, bu durumda acenteye denkleştirmenin ödenmemesi hakkaniyete daha uygun olur. Çünkü bu durumda, sözleşmeyi devreden acente hem devirden hem de denkleştirme talebinden dolayı çifte menfaat elde etmiş olacaktır. Ancak somut olayda acentelik sözleşmesinin karşılıksız olarak devredilmesi söz konusuysa, bu durumda denkleştirme talebinde bulunulabilir.³¹

²⁸ **KARASU:** s.305-306; **BADAK AYBAR:** s.176; 11.HD, 24.02.2020, E.2019/3459, K.2020/1928; **YILDIZ:** s.539.

²⁹ **AKIN:** s.617.

³⁰ **KARASU:** s.307; **AKIN:** s.618; **KAYA:** s.358.

³¹ **KAYA:** s.359.

4. Kısmi Fesih

Sözleşmenin feshi bakımından üzerinde durulan bir diğer konu da, sözleşmenin kısmen feshedilmesi halinde acentenin feshedilen bu kısım için denkleştirme talep edip edemeyeceğidir. Acentelik sözlenmesi kural olarak kısmi fesih yoluyla sona erdirilemez. Bu nedenle müvekkilin tek taraflı olarak, acentenin yetkili olduğu bölgeyi küçültmesi veya müşteri çevresini daraltması mümkün değildir. Özellikle taraflarca birlikte kararlaştırılmış bazı kurallar kısmî fesih yoluyla yok sayılıp, yerine tek taraflı olarak yeni kurallar koyulamaz. Sözleşmenin kısmi olarak sona ermesi, ancak böyle bir yetkinin sözleşmenin kurulması sırasında müvekkile verilmesi veya daha sonra tarafların bu konudaki anlaşmaları ile mümkündür. Acentelik sözleşmesinin kısmi olarak sona ermesi halinde, denkleştirme talep hakkı da bu kısım üzerinde doğmuş olur. Ancak, acentenin yetkili olduğu bölgenin veya müşteri çevresinin önemsiz bir oranda küçülmesi sonucunu doğuracak kısmi fesihler, hakkaniyet ilkesi gerekçesiyle denkleştirme talebi için yeterli görülmemektedir.³²

B. Yeni Müşteriler Bulunması

Acente tarafından kazandırılan bu müşteri yeni bir müşteri olabileceği gibi, eski bir müşteri ile yeni iş bağlantıları sağlama şeklinde de olabilir. Acentenin katkısı eski müşteriler üzerinden iki şekilde olabilir. İlk olarak acente müvekkilin ticari ilişkisinin sona erdiği eski müşterileri ile irtibatı yeniden sağlayıp şirket portföyüne kazandırabilir.³³ İkinci olarak acente, mevcut, ancak düşük seviyedeki ticari ilişkilerin geliştirilmesini sağlayarak var olan müşterileri ile yeni ticari ilişkilerin kurulmasını sağlayabilir. Ticari ilişkilerin geliştirilmesi, TTK m.122/1-c uyarınca yapılacak hakkaniyet değerlendirmesi çerçevesinde göz önünde bulundurulması gereken bir unsur olarak kabul edilmelidir.³⁴ İşletmeye acentenin faaliyet dönemi içinde yeni müşteriler kazandırılmış olduğu durumu, acente tarafından ispat olunmalıdır. Bu bağlamda acentenin faaliyetlerinin yeni müşteri kazanılmasında kısmen etkili olduğunun ispatı da yeterlidir.³⁵

Müşterilerin, müvekkil açısından yeni olması bir şart olarak kabul edilmesine karşılık, acente açısından yeni olması gerekmez. Acentenin daha önce yaptığı faaliyetleri için işlem yaptığı müşterilerin müvekkil ile ilk defa işlem yapmasını sağlaması durumunda müvekkil açısından yeni müşterilerin varlığı söz konusu olur. Özellikle acentenin önceki acentelik faaliyetleri sırasında bulunduğu müşterileri yeni müvekkiline aktarması durumunda müvekkile yeni müşteri kazandırmış

³² **KARASU:** s.290-291; **BADAK AYBAR:** s.180; **KAYA:** s.360.

³³ **ARKAN:** s.244; **ÜLGEN / HELVACI / KAYA / NOMER ERTAN:** s.572; **AYAN:** s.170; **KARASU:** s.292.

³⁴ **AKIN:** s.620; **KARASU:** s.292-293.

³⁵ **BOZER, Ali / GÖLE, Celal:** Ticari İşletme Hukuku, B.8, Ankara 2023, s.183; **ARKAN:** s.244-245.

olmaktadır. Buna karşılık bizzat müvekkilin ya da müvekkilin önceki acentesinin kendisine bıraktığı müşteriler yeni sayılmaz.³⁶

Müvekkilin ürün veya hizmetlerinin tanınmış markalı olması, yeni müşteri edinmede acenteye büyük oranda kolaylık sağlamaktadır. Ancak, markanın tanınmış marka olması, acentenin denkleştirme talebini engellemez. Çünkü tanınmış bir markanın da yeni müşterilerle buluşması için bir çabaya ihtiyaç vardır. Aksinin kabulü rekabet piyasası kurallarını önemsememek anlamına gelir. Markanın tanıtılması kadar, markaya yönelimi sağlamak ve yönelmeyi korumak da gayretle olur. Ancak, tanınmış markanın yeni müşteri edinmedeki ortak etkisi nedeniyle, hakkaniyet çerçevesinde denkleştirme miktarında indirimle gidilebilir.³⁷

Hukukumuzda göre denkleştirme isteminden söz edilebilmesi için acentenin mutlaka “yeni” müşteriler bulmuş, bunları “işletmeye bağlamış” olması gerekmektedir. “Yeni” müşteri kavramı ile ne kastedildiği, Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) tarafından da değerlendirilmiştir. Buna göre; müvekkil ile daha önce herhangi bir sözleşme ilişkisine girmemiş kişilerle acente aracılığıyla sözleşme yapılması durumunda yeni müşteri şartının sağlandığı kabul edilmiştir. Ayrıca, ABAD önemli olanın müşteri sayısı değil, acentenin faaliyetinin sürekliliği olduğunu vurgulamış ve müvekkile önemli menfaatler sağlıyor olması şartıyla tek müşterinin dahi denkleştirme istemi için yeterli olduğuna hükmetmiştir.³⁸

C. Müvekkilin Önemli Menfaatler Elde Etmesi

Davacı acente, müvekkile yeni müşteriler kazandırmış olmasının dışında, “bu müşteriler sebebiyle müvekkilin acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra da önemli menfaatler elde ettiğini” ispatlamak zorundadır.³⁹ Denkleştirmeye hükmedilebilmesi için acentenin kazandırdığı müşterilerin, acentelik sözleşmesi sona erdikten sonra da müvekkil ile çalışmaya devam ediyor olduğu ortaya konulmalıdır (TTK 122/1-b). Buna göre acente müvekkile müşteri kazandırmış olmasına rağmen, müvekkil, örneğin söz konusu alanda çalışmaya son vermişse ya da işletmesini kapattığı için anılan müşterilerle çalışmamışsa, denkleştirme talep edilemeyecektir.⁴⁰ Bu doğrultuda tarafların ticari defterleri incelenerek müşterilerin müvekkil ile çalışmaya devam edip etmediği konusu değerlendirilmelidir.⁴¹

³⁶ KAYA: s. 361-362.

³⁷ BADAĞ AYBAR: s.293.

³⁸ YILDIZ: s.541-542.

³⁹ 11.HD, 10.05.2017, E.2016/2170, K.2017/2780. Ayrıca bkz. 11.HD, 24.02.2020, E.2019/1475, K.2020/1949: YILDIZ: s.542.

⁴⁰ YILDIZ: s.542; AKIN: s.621-622.

⁴¹ Yargıtay, acentenin kazandırmış olduğu müşteri portföyünün, davalı tarafından sözleşmenin sona ermesinden sonra da kullanılıp kullanılmadığının incelenmesi gerektiğini ifade etmiştir 11.HD, 24.02.2020, E.2019/3459, K.2020/1928: YILDIZ: s.543.

Buna karşılık işletme devam etmesine rağmen müvekkilin kötüniyetli bir şekilde bulunan müşterilerle işlem yapmaması halinde acentenin denkleştirme talebine hakkı olduğu kabul edilmelidir.⁴²

Müşterilerin acentelik sözleşmesinin sona ermesinden sonra da müvekkil ile çalışmaya devam ediyor olması, denkleştirme istemi için tek başına yeterli değildir; bunun yanı sıra söz konusu çalışma sayesinde müşterilerin müvekkile önemli menfaatler sağlıyor olması da şarttır. Kendisinin kazandırdığı müşteriler sayesinde müvekkilin önemli menfaatler elde ettiği durumunu ispat yükü de, acentededir.⁴³ Önemli menfaat elde edilip edilmediği konusu, acentenin kazandırmış olduğu yeni müşteriler ile akdedilen sözleşmeler sayesinde tahsil edilen ya da edilecek gelir miktarına göre değerlendirilmelidir.⁴⁴

Ayrıca, acentenin müvekkile kazandırdığı müşterilerden müvekkilin elde ettiği menfaat belirlenirken, bu müşterilerin bir kısmının zaman içinde kaybedileceği de dikkate alınmalıdır. Bir yılın başında acentenin müşterileri ile yaptığı sözleşmelerden elde edilen ciro ile yılsonunda elde edilen ciro arasında bir karşılaştırma yapılır ve ciroda bir azalma yüzdesi hesaplanır. Tespit edilecek yüzdeye “müşterilerin kayma yüzdesi” (Abwanderungsquote) adı verilir.⁴⁵

Müvekkilin önemli menfaatler elde edecek olması ileriye dönük bir durum olduğundan, işlerin gelecekteki gelişimi konusunda bir tahminde bulunulması gerekir. Geleceğe dönük bu çerçevede oluşturulurken, öncelikle acentelik sözleşmesinin son bulunduğu tarihte bilinen durumlar dikkate alınır. Sözleşmenin sona ermesinden sonra ortaya çıkacak durumlar, ancak sona erme tarihinde bilinmesi veya öngörülebilmesi şartıyla dikkate alınabilir. Dolayısıyla müvekkilin kamuya açıklama yapmadan işletmeye son verme kararı almış olması denkleştirme talebinde bulunulmasına engel oluşturmaz.⁴⁶

Müvekkilin, acentenin kazandırdığı müşteri çevresinden önemli bir menfaat elde edip etmediği acente tarafından kazandırılan müşteri çevresinden beklenen ticarî işlemlerin kapsamı ile acentenin faaliyet göstermediği dönemlerde müvekkilin yaptığı ticarî işlemlerin kapsamının karşılaştırılması gerekir. Bu karşılaştırma sonucunda arada bir fark tespit ediliyorsa, önemli menfaatten söz edilebilir. Ancak, bazen cironun düşmesi halinde bile, müvekkilin önemli bir menfaat elde

⁴² **KAYA:** s.366; **AKIN:** s.622.

⁴³ 11.HD, 24.02.2020, E.2019/1475, K.2020/1949; **ÖZTÜRK, Refik Emre:** Marka Lisansı Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Lisans Alanın Denkleştirme İstemi, Eskişehir Barosu Dergisi, Eskişehir 2023, C.8, S.2, s.304.

⁴⁴ **YILDIZ:** s.543.

⁴⁵ **DOĞANAY, M. Zahid:** Acentelik ve Dağıtım Sözleşmelerinde Denkleştirme Alacağıının Hesaplanması, SÜHFD, Konya 2021, C.29, S.3, s.2280; **KARASU:** s.294; **KAYA:** s.369.

⁴⁶ **ARKAN:** s.245.

etmesi mümkündür. Örneğin, acentenin faaliyeti sonucunda işletme zarar etmeye devam etse bile, bu zarar eskiye oranla azalmış olabilir. Kısaca; acentenin faaliyetleri olmasaydı müvekkilin malî durumunun daha kötü olacağı kabul edilebiliyorsa, önemli menfaatten söz edilebilir.⁴⁷

Denkleştirme talebi için bir diğer durum da, sözleşme devam etseydi acentenin, onun tarafından işletmeye kazandırılmış müşterilerle yapılmış veya kısa bir süre içinde yapılacak olan işler dolayısıyla ücret almaya hak kazanacağı ancak sözleşme sona erdiği için bu ücret isteme hakkından mahrum kalmış olmasıdır. Bu anlamda denkleştirmeye esas olacak ücret kaybı, acentelik ilişkisi devam etmiş olsaydı acentenin aracılık faaliyeti sonucunda müvekkilinden talep etmeye hak kazanacağı ücret tutarına göre belirlenecektir. Sözleşme devam etmiş olsaydı, acentenin faaliyetini eskisi gibi yürüteceği kabul olunur, bu bakımdan sözleşmenin sona ermesinden sonra acentenin iş göremez duruma gelmesi, ölmesi gibi durumlar hesaba katılmaz.⁴⁸

Acenteye, yeni müşteriler sebebiyle elde edeceği ücret hakkı, sözleşme sona ermiş olmasına rağmen ödenmişse, bu müşterilere ilişkin kısım için denkleştirme isteminde bulunulamaz. Aynı şekilde sözleşme devam etmiş olsaydı bile ücret hakkının doğmayacağı durumlarda, hakkaniyet gereği acentenin bu tür durumlarda denkleştirme talebinde bulunamaması gerekir. Aynı şekilde, kanunda acentenin tarafından işletmeye kazandırılan müşteriler ifadesi kullanıldığından, acentenin kendine tanınan bölgede kendi katkısı olmadan kurulan işlemlerden doğan ücret hakkının kaybı için de denkleştirme talep edemez.⁴⁹

Acentenin denkleştirmeye esas olacak ücret kaybı hesaplanırken, acenteye bizzat aracılığı ile yapılan veya doğrudan yaptığı/yapacağı sözleşmeler için ödenen/ödenecek asıl/kök ücret dikkate alınır. Dolayısıyla tekel hakkı sebebiyle kazanılan müşteriler ve alınan/alınacak ücretler, tahsil veya garanti komisyonu bedelleri ya da acentelik sözleşmesi dışındaki koruma ve muhafaza işlemleri sebebiyle ödenen ücretler, olağanüstü giderler ve yürütülen faiz bu bağlamda dikkate alınmaz.⁵⁰

D. Talebin Hakkaniyete Uygun Olması

TTK m.122/1-c hükmüne göre: denkleştirme istemi ancak “hakkaniyet gerektirdiği takdirde ve oranda” talep edilebilmektedir. Buna göre: “somut olayın tüm özellikleri dikkate alınarak denkleştirmenin ödenmesinin adil bir sonuç olup olmayacağını belirlenmesi” gerekmektedir. Hakkaniyet unsuru ile acentenin, imaj

⁴⁷ KARASU: s.295; ÜLGEN / HELVACI / KAYA / NOMER ERTAN: s.573-574.

⁴⁸ ARKAN: s.246.

⁴⁹ KAYA: s.371, 375.

⁵⁰ ÜLGEN / HELVACI / KAYA / NOMER ERTAN: s.574.

yaratma, müvekkili ve ürününü tanıtmaya ve rekabet piyasasında pay alma çalışmaları için gayret göstermiş olması kastedilmekte ve bu gayret ödüllendirilmektedir.

Davacının TTK m.122/1-c'de sayılan bu unsuru ispatlama yükümlülüğü yoktur; zira bu unsur kural olarak sağlanmış kabul edilmektedir. Davalı taraftan acentenin olumsuz bir tutumu bulunduğu ispatlanmadığı sürece, hakkaniyet indirimi uygulanamaz; zira gerekçenin de ifade ettiği gibi, ödemenin hakkaniyete uygun düşüyor olması, gayretin olduğu her halde (kural olarak) gerçekleşir; olumsuz tutum hakkaniyet şartının gerçekleşmesine engel kabul edilebilir.

Hakkaniyete uygunluk şartının gerçekleşip gerçekleşmediği, somut olayın özelliklerine göre tespit edilmelidir. Hakkaniyete uygunluk, denkleştirme talebinin şartlarından biri olduğu gibi, ödenecek tazminat miktarının belirlenmesi açısından da dikkate alınması gereken önemli bir ölçüttür.⁵¹

Hakkaniyete uygun olma unsuru, diğer iki unsurun (TTK m.122/1-a/b'nin) aksine soyut nitelik taşımaktadır.⁵² Söz konusu unsurun somut olaya nasıl uyarlanacağını göstermek amacıyla Yargıtay, 2020 yılında verdiği bazı kararlarda hakkaniyete uygunluk bakımından "sözleşmeden kaynaklanan menfaatler, sözleşmenin tarafları arasındaki risk paylaşımı, acentelik sözleşmesinin süresi, acentenin gelir miktarı, sözleşmeden kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmek için harcanan emek ve zaman, sözleşme dışı kazanç ve kayıplar, tarafların mal varlığı ve gelir ilişkileri, kişisel durum (yaşlılık, sağlık durumu, çalışma yeteneği), işin önemi, acentenin tek firma-çok firma acentesi olması, markanın etkisi (unvanın), rekabet yasasının ihlal edilmesi, sözleşmenin sona erme nedeni ve varsa kusur oranları gibi konuların" göz önüne alınıp değerlendirilmesi gerektiği belirtmiştir.⁵³

Hakkaniyet ölçüsü esas alındığında ortaya çıkan bazı sebepler acenteye verilecek denkleştirme miktarının düşmesine, bazı sebepler ise artmasına sebep olmaktadır. Denkleştirme talebinin hakkaniyet gereği düşük tutulmasına örnek olarak, sözleşmede komisyon yanında sabit bir ücretin ödeneceğinin kararlaştırılması, sözleşme şartlarının acente lehine çok uygun yapılması veya acenteye ortalamanın üstünde ücret hakkı tanınması verilebilir. Müvekkil bu durumları ispat etmek suretiyle denkleştirme miktarında indirimine gidilmesini isteyebilir. Acentenin, müvekkil ile uzun süreli bir sözleşme ilişkisine kendini hazırladığı ve buna göre işlemler yaptığı durumlarda veya müvekkilin hiç beklenmeyen fesih beyanında ise, denkleştirme bedelinin hakkaniyet gereği yüksek tutulması gerekebilir.⁵⁴

⁵¹ **KARASU:** s.299-300; **AKIN:** s.625, **AYAN:** s.192, **KAYA:** s.374.

⁵² **AYHAN / ÇAĞLAR / ÖZDAMAR:** s.588; **YILDIZ:** s.544; **AKIN:** s.626-627.

⁵³ 11.HD, 30.06.2020, E.2019/2876, K.2020/3326; **ARKAN:** s.246; 11.HD, 24.02.2020, E.2019/1475, K.2020/1949; **YILDIZ:** s.544.

⁵⁴ **KAYA:** s.378-379.

E. Talebin Bir Yıl İçinde İleri Sürülmesi

Denkleştirme isteminin talep edilebileceği süre, sözleşme ilişkisinin sona ermesinden itibaren bir yıldır (TTK m.122/4, c.2). Denkleştirme talebinin amacının, hakkaniyet gereğince ve acentenin talebine bağlı olarak, acentenin mahrum kaldığı bir karşılığın kendisine ödenmesi olduğu göz önünde bulundurulursa, bu sürenin zamanaşımı süresi değil, hak düşürücü süre olarak kabulü daha doğrudur.⁵⁵ Yargıtay'da bu sürenin hak düşürücü nitelik taşıdığını açıkça ifade ederek anılan belirsizliği ortadan kaldırmıştır.⁵⁶ TTK m.122/4'de öngörülen süre, sözleşmeden kaynaklanmayan, hakkaniyet temelli bir hakkın kötüye kullanılmasını engellemek amacıyla getirilen bir süredir.⁵⁷ Bir yıllık süre, "müvekkil ile akdedilmiş olan sözleşmenin" sona ermesinden itibaren hesaplanmaktadır.

Bu kapsamda önem taşıyan bir diğer konu da; acentelik sözleşmesinden doğan tüm taleplerin TTK m.122/4,c.2 hükmündeki bir yıllık hak düşürücü süreye tâbi olmadığıdır. Uygulamada denkleştirme istemi genellikle tek başına dava edilmemekte, sözleşmenin davalı tarafından haksız feshi nedeniyle komisyon, yoksun kalan kâr, gelir kaybı ve komisyon alacağı gibi taleplerle beraber ileri sürülmektedir. Söz konusu talepler arasından ise sadece denkleştirme istemi bir yıllık hak düşürücü süreye tâbidir. Acentelik sözleşmesinden doğan gelir kaybı ve komisyon alacağı talepleri ise TBK m.147/5 hükmü uyarınca beş yıllık zamanaşımı süresine tâbidir. Bu itibarla somut olayda dava bir yıllık hak düşürücü süre geçirildikten sonra açılmış olsa bile, davanın tamamının reddedilmemesi, denkleştirme istemi dışındaki taleplerin kendi zamanaşımı sürelerine göre değerlendirilmesi gerekmektedir.⁵⁸

III. DENKLEŞTİRME TALEBİNİN HESAPLANMASI

Denkleştirme talebinin şartlarının oluştuğunun tespitinden sonra, bu talebin miktarının belirlenmesi gerekmektedir. Acentenin denkleştirme talebine hak kazandığının tespiti kadar, hak edilen bu ödemenin miktarının belirlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Ancak kanun koyucu, TTK'da bu konuda bir düzenleme yapmaktan ve genel esaslar belirlemekten kaçınmıştır. TTK m.122/2'de sadece denkleştirme talebinin üst sınırı tespit edilmiştir. TTK m.122/2'ye göre; tazminat, acentenin son beş yıllık faaliyeti sonucu aldığı yıllık komisyon veya diğer ödemelerin ortalamasını aşamaz. Sözleşme ilişkisi daha kısa bir süre devam etmişse, faaliyetin devamı sırasındaki ortalama esas alınır.

⁵⁵ **BÜYÜKALP SARIÖZ:** s.533-534; **BADAK AYBAR:** s.181; **KARASU:** s.291; **KAYA:** s.380.

⁵⁶ 11.HD. 10.06.2021, E.2020/4812, K.2021/4970; 11.HD. 04.03.2021, E.2020/2621, K.2021/2021; 19. HD. 30.03.2017, E.2016/14866, K.2017/2604; **YILDIZ:** s.546.

⁵⁷ **AKIN:** s.635.

⁵⁸ **YILDIZ:** s.546.

Tarafların sözleşmede hesaplama yöntemi olarak, TTK m.122/2'de belirtilenden başka bir yöntem kararlaştırıp kararlaştıramayacakları konusunda Kanun'da bir açıklık bulunmamaktadır. TTK m.122/2'nin gerekçesinde, acente için daha yüksek bir miktarın talep edilmesine olanak veren hesaplama yöntemlerinin kabul edilebileceğini düzenlenmiştir. Nitekim ABAD da, acentenin lehine olması ve "en az mevzuattaki miktarı sağlıyor olması" şartıyla, sözleşme ile farklı bir hesaplama yönteminin kabul edilebileceğine hükmetmiştir.⁵⁹

A. Ham Karşılığın Bulunması

Denkleştirme talebinin ön şartları, denkleştirme miktarının hesaplanması sürecinde de rol oynamaktadırlar. Denkleştirme miktarı üç aşamalı olarak tespit edilir. İlk aşamada müvekkilin menfaati ve acentenin kaybı hesaplanır. Bulunan rakam denkleştirme miktarının ham karşılığıdır. Bu rakam, ikinci aşamada hakkaniyet değerlendirmesine tabi tutulur. Son aşamada ise hakkaniyete uygun olarak elde rakamın, kanununda öngörülen üst sınırının (TTK m.122/2) belirlenmesi gerekir.⁶⁰

Ham karşılığın hesaplanmasında menfaat ve kayba ilişkin bütün somut veriler, sözleşmenin sona erdiği tarih esas alınarak belirlenir. Bu süreçte sözleşme sonrası dönemde acentenin kazandırdığı müşteri ve ticari ilişkiler sayesinde müvekkilin ne gibi menfaatler elde edebileceği hesaplanmaya çalışılır. Acentenin kaybını tahmin ederken, acentelik sözleşmesinin yürürlükte olduğu dönemdeki gelirler esas alınır. Özellikle acentenin son yılda elde ettiği ücret, sözleşme sonrası dönemi aydınlatıcı niteliktedir.⁶¹

Müvekkilin menfaati ve acentenin kaybı, sözleşmenin sonra ermesinden önceki dönem esas alınarak soyut olarak tahmin edilir. Bu süreçte somut olayın özelliklerinin tam anlamıyla hesaplamaya yansıtılması her zaman mümkün olmamaktadır. Hakkaniyet denetimi sayesinde somut olayın denkleştirme miktarına etki eden yönleri tespit edilerek, bu etki oranında denkleştirme miktarına son hali verilmektedir. Hakkaniyet değerlendirmesi kapsamında, sözleşme sonrası farklı nedenlerle yapılan ödemeler, tarafların kusurlu davranışları, tarafların arasındaki anlaşmalara aykırı davranışları, müvekkil markasının gücü, sözleşmenin sona erme nedenleri gibi konular dikkate alınarak değerlendirme yapılır.⁶²

⁵⁹ **YILDIZ:** s.545; **KAYA:** 385.

⁶⁰ **DARI, Abdülkadir:** Acentenin Denkleştirme Talep Hakkının Hesaplanması ve Yargıtay Kararı Değerlendirmesi, HKÜHFD., Gaziantep 2019, C.9, S.17, s.382-385; **AKIN:** s.628-629; **KARASU:** s.300.

⁶¹ **AKIN:** s.629 -630.

⁶² **AKIN:** s.630; **KARASU:** s.300; **AYAN:** s.198.

B. Üst Sınırın Hesaplanması

TTK m.122/2 uyarınca denkleştirme, acentenin son beş yıllık faaliyeti sonucu aldığı yıllık komisyon veya diğer ödemelerin ortalamasını aşamaz. Sözleşme ilişkisi daha kısa bir süre devam etmişse, faaliyetin devamı sırasındaki ortalama esas alınır. Müvekkil, acente tarafından kazandırılan müşteriler ile acentelik sözleşmesi sonrası da işlem yapmaya devam etmesi halinde, sözleşmenin geçerli olduğu dönemdeki ortalama, denkleştirme miktarının tespitinde üst sınır olarak kabul edilmektedir.

Acentenin acentelik faaliyeti karşılığında müvekkilden aldığı bütün ücretler üst sınırın hesaplanmasında göz önünde bulundurulur. Tespit edilecek rakamın üst sınır olması nedeniyle bütün ödemelerin hesaplamaya dahil edilmesi hakkaniyete de uygundur. Müvekkil ile acente arasındaki sözleşme ilişkisinin beş yıldan kısa sürmesi durumunda, sözleşmenin devamı sırasındaki yıllık ortalama esas alınır. Sözleşmenin bir yıldan kısa sürmesi halinde, üst sınır bu sürenin ortalamasına göre hesaplanır.⁶³

IV. TALEPTE BULUNULAMAYACAK DURUMLAR

TTK m.122/3'de acentenin denkleştirme talebinde bulunamayacağı durumlar belirtilmiştir. Buna göre; müvekkilin, feshi haklı gösterecek bir eylemi olmadan, acente sözleşmeyi feshetmiş veya acentenin kusuru sebebiyle sözleşme müvekkil tarafından haklı nedenlerle feshedilmişse, acente denkleştirme talebinde bulunamaz. Bu durumlarda acentenin denkleştirme talep edememesi, denkleştirme talebini düzenleyen hükmün hakkaniyet karakterinin doğal bir sonucudur.

A. Haklı Bir Sebep Olmadan Acentenin Sözleşmeyi Feshetmesi

Sözleşmenin acente tarafından feshedilmesi durumunda, kural olarak denkleştirme talebinde bulunulamaz. Müvekkilin herhangi bir eylemi sonucunda acenteden sözlenmenin devam ettirilmesi artık beklenemiyorsa, denkleştirme talep edilebilir. Başka bir deyişle müvekkilin feshi haklı gösterecek bir eylemi varsa veya hastalık, yaşlılık gibi objektif bir nedenden dolayı sözleşme ilişkisini devam ettirmesi kendisinden beklenmiyorsa, acente tarafından yapılacak fesih denkleştirme isteminde bulunulmasını engellemez. Acente sözleşmenin feshedilmesini haklı gösterecek müvekkil eyleminin ne olduğunu uyuşmazlık durumunda ispat etmekle yükümlüdür.⁶⁴

⁶³ AKIN: s.631; KARASU: s.303; KAYA: s.386-387.

⁶⁴ UZUNALLI, Sevilay: Sözleşmeyi Fesheden Acentenin Denkleştirme İsteminde Hak Kazanması, Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi, Ankara 2019, C.5, S.1, s.118. KARASU: 305; KAYA: 389-391.

B. Acentenin Kusuru Sebebiyle Sözleşmenin Müvekkil Tarafından Feshedilmesi

Acentelik sözlenmesini müvekkilin feshetmesi durumunda, acente kural olarak denkleştirme talep edebilir. Ancak bu fesih, acentenin kusurlu davranımlarına dayanan bir nedenden kaynaklanıyorsa, acente denkleştirme talebinde bulunamaz. Feshi haklı kılan nedenin aynı zamanda bizzat acentenin kusurlu davranışlarına dayanması gerekir. Acentenin davranışının kusurlu olduğu ve bunun fesih için haklı sebep oluşturduğunu uyuşmazlık durumunda müvekkil ispat etmelidir. Acentenin yardımcılarının kusurlu davranışları, denkleştirme talep etme hakkını ortadan kaldırmaz. Ancak gözetim yükümlülüğünü yerine getirmemesi halinde acente çalışanlarının kusurlu davranışlarından da sorumlu olur.⁶⁵

C. Müvekkil ve Acente Arasında Yapılan Bir Anlaşma Gereğince Üçüncü Bir Kişinin Acentenin Yerini Alması

Acentenin denkleştirme isteminde bulunamayacağı durumların belirlendiği TTK m.123/3'te, acentelik sözleşmesine üçüncü bir kişinin katılması konusunda acente ile müvekkil arasında yapılan bir anlaşmanın denkleştirme talebi üzerindeki etkisi konusunda herhangi bir düzenleme yer almamaktadır. Bu konuda Karasu, acentenin denkleştirme talebinde bulunamayacağını çünkü bu sözleşme ile üçüncü kişinin kural olarak acentelik sözleşmesinden doğan bütün hak ve yükümlülükleri devralarak acentelik sözleşmesine devam etmekte olduğunu belirtmiştir. Kaya da, acentenin denkleştirme talebinde bulunamayacağını bunun nedeni olarak da, acentenin sözleşme ilişkisinden ayrılmasından dolayı çifte menfaat elde etmesinin önlenmesi olduğunu ifade etmiştir.⁶⁶

Burada TBK m.205 hükmüne baktığımızda, sözleşmenin devri, sözleşmeyi devralan ile devreden ve sözleşmede kalan taraf arasında yapılan ve devreden bu sözleşmeden doğan taraf olma sıfatı ile birlikte bütün hak ve borçlarını devralana geçiren bir anlaşma şeklinde tanımlanmıştır. Burada bir feragat söz konusu değildir. Yapılan bu sözleşme ile üçüncü kişi kural olarak acentelik sözlenmesinden doğan bütün hak ve yükümlülükleri devralarak acentelik sözleşmesine devam etmektedir. Sözleşmeye katılan acente, eski acentenin sahip olduğu diğer hakları devraldığı gibi, denkleştirme talep etme hakkını da devralmaktadır.

V. DENKLEŞTİRME TALEBİNİN VAZGEÇİLMEZLİĞİ

TTK m.122/4 hükmünde ekonomik bakımdan müvekkile karşı zayıf konumda bulunan acenteyi korumak amacıyla, denkleştirme talebinden sözleşmenin sona ermesinden önce vazgeçilemeyeceği belirtilmiştir. Bundan dolayı,

⁶⁵ KARASU: 306-307; KAYA: s.392-393.

⁶⁶ KARASU: 307; KAYA: s.394-395.

acente bu talep hakkından ileriye dönük olarak feragat edemez. Getirilen bu kısıtlama ile acentenin, özellikle sözleşme yapılırken veya sözleşmenin devamı sırasında, müvekkilin baskısı sonucu sahip olduğu denkleştirme hakkını kaybetmesi engellenmeye çalışılmıştır.

Buna karşılık hükmün gerekçesine göre, acentelik sözleşmesinin yapılmasından sonra denkleştirme talebinden feragat edilmesi, hile düzeyinde olmamak veya kanunu dolanmak anlamı taşımamak şartıyla geçerlidir. Ancak bu halde de acentenin, tehdit, dayatma veya benzeri zorlamalarla bu hakkından vazgeçip geçmediği özenle araştırılmalıdır. Gerekçe de sözleşme ilişkisi başladıktan sonra denkleştirme isteminden vazgeçilebileceği şeklinde kanun hükmü ile çelişen yanlış anlaşılmalara yol açabilecek ifadeler kullanılmıştır. Acentenin zayıf konumu acentelik sözleşmesi öncesi var olduğu gibi, sözleşme sırasında da bu zayıf konumu devam etmektedir. Bu nedenle bu iki süreç arasında kanunun uygulanışı anlamında bir farklılığın bulunmaması gerekir.⁶⁷

Tehdit, dayatma veya benzeri zorlamaların bulunmadığı durumlarda acentenin talepten vazgeçmesinin özgür irade ile yapıldığı ve bu yüzden sözleşme özgürlüğü çerçevesinde değerlendirilerek böyle durumlarda talepten vazgeçmeye geçerlilik kazandırıldığı görülmektedir. Acente bu hakkından vazgeçmek istiyorsa, sözleşmenin sona ermesini beklemelidir. TTK m.122/4'de denkleştirme isteminden sözleşmenin sona ermesinden önceden vazgeçilemeyeceği belirtildiğinden, acentelik sözleşmesi sona erdikten sonra veya tarafların sözleşmeyi sona erdirmek için anlaşmaları halinde bu haktan vazgeçilebilir.⁶⁸

SONUÇ

Acentenin denkleştirme talebine hak kazanabilmesi için, TTK 122. maddesinde belirtilen şekli ve maddi şartların gerçekleşmesi gerekir. Denkleştirme talep hakkının şekli şartları, acentelik sözleşmesinin sona ermesi ve talebin bir yıl içinde ileri sürülmesidir. Acente lehine denkleştirme talebine hükmedilebilmesi için, şekli şartların yanında TTK 122. madde de üç bent halinde sayılan maddi şartların da gerçekleşmesi gerekir. Buna göre, müvekkil, acentenin elde ettiği yeni müşterilerden acentelik sözleşmesinden sonra da önemli bir fayda sağlamalıdır. İkinci olarak acentenin sözleşmenin sona ermesi nedeniyle bir ücret kaybına uğraması gerekir. Son olarak somut olayın tüm özellikleri dikkate alındığında, acenteye bir denkleştirme talebinin ödenmesi hakkaniyete uygun olmalıdır.

⁶⁷ AKIN: s.632-633.

⁶⁸ KAYA: s.398; KARASU: s.309.

Denkleştirme talebinin şartlarının oluştuğunun tespitinden sonra, bu talebin miktarının belirlenmesi gerekmektedir. Acentenin denkleştirme talebine hak kazandığının tespiti kadar, hak edilen bu ödemenin miktarının belirlenmesi de büyük önem taşımaktadır. TTK m.122/2'de sadece denkleştirme talebinin üst sınırı tespit edilmiştir.

TTK m.122/3'de acentenin denkleştirme talebinde bulunamayacağı durumlar sayılmıştır. Buna göre; müvekkilin, feshi haklı gösterecek bir eylemi olmadan, acente sözleşmeyi feshetmişe veya acentenin kusuru sebebiyle sözleşme müvekkil tarafından haklı nedenlerle feshedilmişe, acente denkleştirme talebinde bulunamaz. Bu durumlarda acentenin denkleştirme talep edememesi, denkleştirme talebini düzenleyen hükmün hakkaniyet karakterinin doğal bir sonucudur.

TTK m.122/4 hükmünde ekonomik bakımdan müvekkile karşı zayıf konumda bulunan acenteyi korumak amacıyla, denkleştirme talebinden sözleşmenin sona ermesinden önce vazgeçilemeyeceği belirtilmiştir. Bundan dolayı, acente bu talep hakkından ileriye dönük olarak feragat edemez. Getirilen bu kısıtlama ile acentenin, özellikle sözleşme yapılırken veya sözleşmenin devamı sırasında, müvekkilin baskısı sonucu sahip olduğu denkleştirme hakkını kaybetmesi engellenmeye çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKIN, İrfan:** Acentenin Denkleştirme Hakkı ve Alman Hukukundaki Yeni Gelişmeler, AÜHFĐ., Ankara 2013, C. 62, S. 3, s.613-641.
- ALIŞKAN, Murat / GENÇTÜRK, Muharrem:** Acentenin Komisyon Hakkı, Özellikle TTK'nın 129. Maddesine Göre Komisyon Hak Kazanma Anı Bakımından Aracı Acente ile Sözleşme Yapan Acente Arasında Fark Olup Olmadığı Sorunu, Tekinalp'e Armağan, C.1, İstanbul 2003, s.19-43.
- ARKAN, Sabih:** Ticari İşletme Hukuku, B.29, Ankara 2023.
- AYAN, Özge:** Acentenin Denkleştirme Talep Etme Hakkı, B.1, Ankara 2008.
- AYHAN, Rıza / ÇAĞLAR, Hayrettin / ÖZDAMAR, Mehmet:** Ticari İşletme Hukuku, B.15, Ankara 2022.
- BADAK AYBAR, Zehra:** 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda Denkleştirme İstemi, İTÜSD., İstanbul 2013, C: 12, S: 24, s.167-201.
- BOZER, Ali / GÖLE, Celal:** Ticari İşletme Hukuku, B.8, Ankara 2023.
- BÜYÜKALP SARIÖZ, İpek:** Denkleştirme Talebinin Hukuki Niteliği ve Kanunlar İhtilafı Hukuku Bağlamında Değerlendirilmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, İzmir 2019, C.21, S.2, s.523-580.
- CAN, Ozan:** 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun Acentelikle İlgili Hükümlerinin Değerlendirilmesi, MÜHFAD., İstanbul 2012, C: 18, S: 2, s.81-96.
- CAN, Ozan:** Acentenin Denkleştirme İstemine ve Rekabet Yasası Anlaşmasına İlişkin Hükümlerin 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 103(1). Maddesinde Sayılanlar Hakkında Uygulanırlığı, HÜHFĐ., C: 2, S: 1, s.27-36.
- DARI, Abdülkadir:** Acentenin Denkleştirme Talep Hakkının Hesaplanması ve Yargıtay Kararı Değerlendirmesi, HKÜHFĐ., Gaziantep 2019, C.9, S.17, s.373-393.
- DOĞANAY, Muhammed Zahid:** Acentelik ve Dağıtım Sözleşmelerinde Denkleştirme Alacağının Hesaplanması, SÜHFĐ, Konya 2021, C.29, S.3, s.2267-2307.
- HATİPOĞLU, Ayşe Gül:** Acentelerin Denkleştirme İsteminin Belirlenmesinde Gelirin Tespiti ve Muhasebeleştirme Sorunu: Çözüm Önerisi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Elazığ 2012, C: 22, S: 2, s.177-187.
- İMREGÜN, Oğuz:** Ticaret Hukukunun Genel İlkeleri, İstanbul 2004.
- KALENDER, Emre:** Acentenin Denkleştirme Talep Hakkına İlişkin TTK m.122'nin, Marka Lisansı Alana Uygulanıp Uygulanamayacağı, İÜHFĐ., Malatya 2017, C: 8, S: 1, s.91-112.
- KARAMANLIOĞLU, Argun:** Acentenin Hastalık veya Yaşlılık Gereğiyle Acentelik Sözleşmesini Feshetmesi Halinde Denkleştirme İsteminin Durumu, İKÜHFĐ, 2017, C: 16, S: 2, s.141-172.
- KARASU, Rauf:** Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na Göre Acentenin Denkleştirme Talebi, AÜHFĐ., Ankara 2008, C.57, S.4, s.283-318.

KAYA, Mustafa İsmail: Acentelik Hukuku, B.2, Ankara 2022.

KAYIHAN, Şaban: Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi, Ankara 2011.

ÖZTÜRK, Refik Emre: Marka Lisansı Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Lisans Alanın Denkleştirme İstemi, Eskişehir Barosu Dergisi, Eskişehir 2023, C.8, S.2, s.285-313.

ŞAHİN, Adem: Acentelik Sözleşmesinin Kısmi Sona Ermesi Halinde Denkleştirme İstem Hakkı, MÜHFHAD.,(Cevdet Yavuz'a Armağan), İstanbul 2016, C.22, S.3, s.2531-2555.

TEKİN, Ufuk: Türk Ticaret Kanunu m.121/5 Hükmüne İhtiyaç Var Mıdır?, BATİDER, Ankara 2018, C.34, S.1, s.171-177.

TEKİNALP, Ünal: Türk Hukukunda Acentenin Portföy Akçesi Talebi, Bozer'e Armağan, Ankara 1996.

TOPÇUOĞLU, Metin: Rekabet Hukuku Açısından Acentelik ve Dağıtım Sözleşmeleri, B.1, Ankara 2006.

TUNÇOL, İbrahim: Türk Ticaret Kanunu'na Göre Acentenin Denkleştirme İstemi, İBD., İzmir 2016, C.81, S.1, s.99-172.

UZUNALLI, Sevilay: Sözleşmeyi Fesheden Acentenin Denkleştirme İstemine Hak Kazanması, Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi, Ankara 2019, C.5, S.1, s.115-130.

ÜLGEN, Hüseyin / HELVACI, Mehmet / KAYA, Arslan / NOMER ERTAN, N. Füsun: Ticari İşletme Hukuku, B.8, İstanbul 2023.

YILDIZ, Burçak: Acentenin Denkleştirme İstemi Hakkındaki Yargı Kararlarına İlişkin Bazı Değerlendirmeler, İÜHFD, Malatya 2022, C.13, S.2, s.534-548.